

Il·lustració de Francisco de Goya. Caprichos "Linda maestra."

BRUIXES, FETILLERES I METZINERES

XAVIER JORBA I SERRA

El demonio les imprime tales especies en la imaginación que, estando las bruxas o echizeras durmiendo o despiertas, piensan y les parece que oyen hablar al demonio, y no habla; y que oyen tales cosas, y no las oyen; y que veen tales cosas, y no las veen; y que andan por el ayre, y no andan; y que se hallan en tal lugar o parte de la provincia o del mundo, y no se hallan; y que an visto o causado tales muertos de muchachos o de hombres, y no es verdad, sino que an muerto por voluntad de Dios.

Pere Gil¹

La bruixeria i les seves manifestacions connexes apareixen a l'edat mitjana en un moment en què l'expansió del cristianisme bandeja i margina pràctiques tradicionals que existien des de temps immemorials. Tanmateix, i fins a mitjan segle XIII, l'Església va mantenir una actitud incrèdula amb relació a la bruixeria. Entre 1450 i 1750 es va donar a Europa un intens fenomen repressiu conegut amb l'expressió «la cacera de bruixes». La societat de l'edat moderna estava molt sensibilitzada pel fenomen de la bruixeria, a la qual atribuïa un poder malèfic que consideraven la causa de la majoria de mals d'aquella època. El càstig diví i la presència del dimoni explicaven les sequeres o les maltempades —les campanes i els

comunidors les conjuraven—. Per això, la crisi de subsistència de la primera meitat del segle XVII propiciarà el desenvolupament i la persecució de la bruixeria. No ens ha d'estranyar, doncs, que aquest període de la història sigui conegut com el segle de les bruixes.

La bruixomania —terme de G. Henningsen— va tardar a produir-se. Segons García Cárcel (2001: 217), el racionalisme va ser la postura que va dominar entre els eclesiàstics catalans. Des de mitjan segle XVI, el monopoli jurisdiccional sobre les bruixes depenia de la Inquisició, per influència del racionalisme tridentí. Els moments de major inflexió en la repressió de les bruixes semblen haver-se produït entre el 1595-1615, el 1627 i entre 1665-1670. En el cas de la Conca d'Òdena, l'única denúncia coneguda corresponia al cas d'una dona forastera de Moià que era tinguda per bruixa i es trobava detinguda a les presons igualadines.² Per tant, la Conca d'Òdena no ha estat considerada terra de bruixeria.

2. El llibre d'actes del Consell igualadí de l'any 1619 deia «en les presons d'aquesta vila està detinguda Montserrat Serra viuda, la qual habitava en aqueixa vila (de Moià), y vingué aquí a nou del corrent en companyia de dos fills seus y de Jaume Castany perquè és casat ab una neboda de dita Serra y diu que stave en casa d'en Vilar nou de aqueixa vila de Moyà. Stà la dita viuda Serra inculpada de bruixa y metzinera». Per a més informació veure Carner i Borràs, A.: *Història de la prostitució, la bruixeria i els mals costums a Igualada (de l'any 1350 al 1956)*. Igualada, 1980, p. 47-55.

1. Citat per Agustí Alcoberro i Ramon Sarobe (2007: 142).

La nostra indagació en els més de 8.000 processos judicials ens ha permès treure a la llum un únic cas de bruixeria de l'any 1607.³ En un any de crisi econòmica i de necessitats, l'acusació de bruixeria i de tota mena de mals recau sobre dues dones d'edat avançada —eren especialment sospitoses de bruixeria les dones velles—, llevadores i totes dues amb filles de tarannà massa liberal per a l'època.⁴ Així i tot, una de les suposades bruixes arriba a confirmar a diferents testimonis l'existència de 22 bruixes i 1 bruixot pel voltant d'Igualada. La primera de les dones era filla de la Quadra de Vilanova del Camí, mentre que la segona era originària de la Pobla de Claramunt.

LA PRIMERA ACUSADA

Comencem per la primera acusada, Jerònima Fàbregues. L'acusació principal la realitza Joan Pujol, fuster d'Igualada. El testimoni narra que, passades les onze hores de la nit, va veure una cosa que li va cridar l'atenció al capdamunt de la torre del castell de la Quadra de Vilanova. Ho descriu així: *«vers la torra y al capdemunt y al més alt lloch de dita torra de dit castell viu jo testis de mos ulls propis una dona ab una boira que pareixia un núvol en com de ella de grandària de una bona flassada, la qual boira pareixia spessa y coneguí jo que ere dona per so que portava un capell blanch al cap —recordem que el color blanc en el món de la bruixeria era sinònim de reverència als dimonis— y és ver que estava nua, y després dita dona sen baixa de la dita torra ab la dita boira espesa baix al castell y entrà dintre de un aposento (...) y de allí viu jo testi ques tragué roba his vesii gonelles y vestida que fou viu jo testi que dita dona sen baixà»*.

3. Arxiu Comarcal de l'Anoia, ACAN. API. 701-6120.

4. Agustí Alcoberro (2007: 101) afirma que les víctimes eren dones —en un percentatge que en la majoria de regions superava el 75 %— d'edat avançada, d'estrats socials humils i que vivien soles (solteres o vídues).

El testimoni explica que no sabia com reaccionar i que va tenir por d'anar fins allí on es trobava la dona. Passats els moments d'incredulitat pel que havia vist, va decidir seguir-la a certa distància —80 passes— fins que ella va desaparèixer davant la casa d'en Francesc Pagès, de la Quadra de Vilanova.

El testimoni afirmava que la bruixa era l'esposa del citat Francesc Pagès, malgrat no haver pogut veure-li la cara. Ho corrobora dient que era dona amb fama d'alcavota de les seves filles: *«que ella dita Pagesa digué un die a Guillem lo moliner dels Moratons que acabràs a sa filla que tal die passarie per allí»*. A partir d'aquí, comença a explicar casos on na Pagesa havia utilitzat els seus poders màgics de bruixa per fer malefícis, provocar morts i altres mals. És a dir, na Pagesa o Fàbregues es converteix en el boc expiatori del fuster Pujol, que es creu un descobridor de bruixes.

El primer cas l'exposa a partir del testimoni de Miquel Almúnia, que estava a la casa d'en Fàbregues. Aquest, havia explicat que el rector de Montbui havia dit públicament que una dona —na Bisbala— de la seva pàrroquia havia mort embuixada per la Jerònima Pagesa. Opinaven que la mort s'havia produït per una intervenció malèfica, i com que, segons la creença popular del moment, les dones fetilleres tenien fama de donar i prendre la vida i la salut a partir dels ungüents que feien amb les herbes i plantes remeieres, na Pagesa apareixia com la culpable del fet.

El segon cas es basava en el testimoni de Pere Bruat. Aquest havia comentat al principal testimoni, que Jaume Fàbregues, germà de la Jerònima, va anar un dia a Castellfollit del Boix per comprar un bou, a casa d'en Servitja. Quan hi va arribar es va trobar la seva germana, a la qual li va reprovar el fet que cada vespre tingués els moliners al seu servei. La reprimenda no li va caure gaire bé a la protagonista. Un malefici o un mal d'ull va recaure sobre el germà *«mala pedra lo batés»*. De cop i volta, confirmant la fama que tenien les bruixes de poder provocar canvis de temps, el cel es va tapar i va començar a pedregar. En

Jaume Fàbregues no va trobar el bou i va haver de cercar-lo en altres cases: la casa d'en Costa del mateix terme de Castellfollit del Boix, l'hostal d'en Regordosa, la casa d'en Canyelles (casa blanca) on va intentar comprar els bous, però sorprenentment aquests eren massa braus per llaurar, i la casa de Pedrafità. De tornada a casa i sense bous, la pedregada va anar en augment. Tan forta era la descàrrega, que els impactes de les pedres li van arribar a foradar la roba.

El tercer cas contava que, quan na Pagesa feia de llevadora, *«quant una dona va de part (...) fa per manera que no trau la despulla de lo llit (...) y li passa la mà per la esquena de la dona que va de part y després trau la despulla (...) que na Vilarrúbia no podia traure la despulla, y anant y ella y passarli la mà per la esquena y qui mateix tragué la despulla»*. Cal dir que les dones de l'edat moderna, quan tenien fills o parien, ho feien assegudes en una cadira mentre la llevadora era a terra o en una cadira més baixa per recollir la criatura.

El quart cas que aclareix Pere Lluçà, de Vilanova del Camí, ens permet entendre la necessitat que tenien els contemporanis de l'època de protegir les cases i les criatures de l'acció de les bruixes i dels diables. Pràctica corrent a l'època era protegir els infants de malefics amb l'ús d'amulets de corall, i l'habitatge col·locant a les portes de les cases cardellins i creus fetes amb palmes beneïdes el Diumenge de Rams. Però anem al cas. Pere Lluçà va ficar-se al llit en companyia de la seva muller i del seu fill petit de tres mesos, i arribada la mitjanit ell encara no havia agafat la son. De sobte va notar un gran pes que li oprimia el cos. Va intentar palpar-se per saber el que li passava. Sense poder-ne donar una explicació racional, i atemorit, va començar a senyar-se. A la vegada, el temor sobre l'estat del petit va fer que el toqués a les palpentes per saber si dormia. Efectivament ho feia, però de cop i volta es va despertar i va començar a plorar. En Lluçà va exclamar llavors que *«qualco diable aura donat al minyó alguna sgarrapada»*. El nen no va deixar de plorar durant

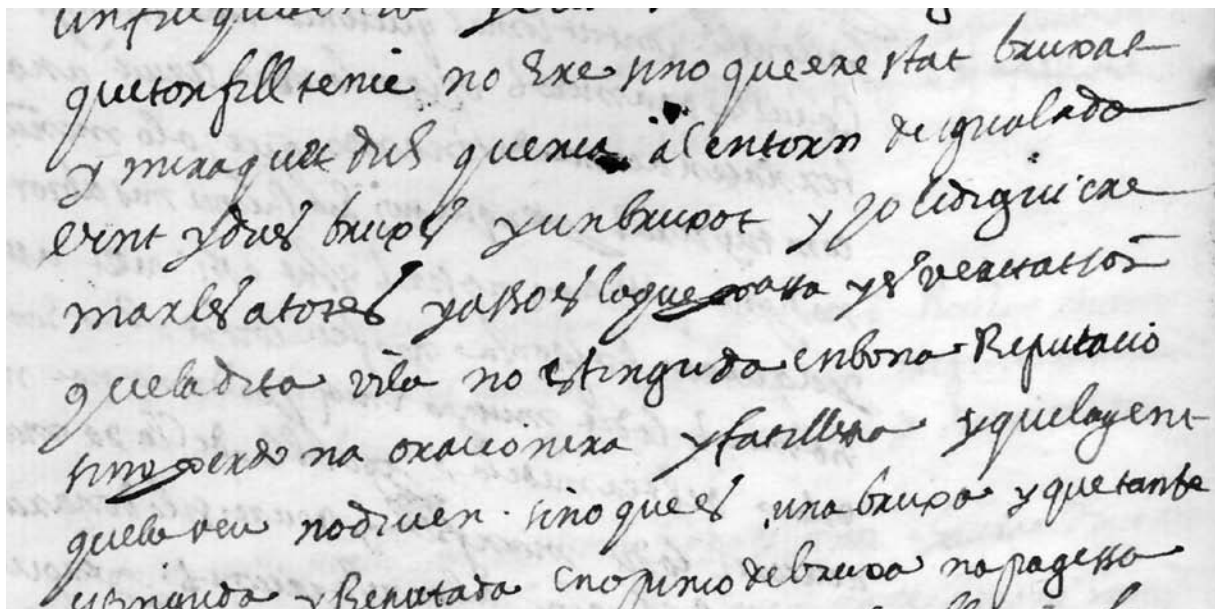
tota la nit, ni tampoc va voler mamar. No sabem si el nen va callar i es va recuperar l'endemà, o va emmalaltir. El document no en fa cap menció, però na Pagesa apareix com la causa dels mals físics patits tant per l'infant com per l'adult.

Totes aquestes acusacions fetes per en Joan Pujol van permetre excitar els ànims i el fanatisme no només dels veïns de la Quadra de Vilanova, sinó també de tots els habitants dels termes veïns com Igualada, Òdena, la Pobla de Claramunt, etc., contra na Pagesa. La precarietat de la convivència era tal, que la mateixa protagonista anirà a les cases dels veïns que la inculpaven per reprovar el mal que li feien a ella i a la seva família *«que de pa non podia vendre... que los de la vila de Agualada non volien comprar per so que diuen que ma mara seria bruixa»*.

Davant de tant enrenou, el governador de la Conca d'Òdena va ordenar escorcollar la casa de na Jerònima Pagès per trobar-hi els unguents, les herbes o allò que la identificués com a bruixa. L'escorcoll no va tenir el fruit desitjat.

LA SEGONA ACUSADA

La segona acusada, Margarida Vila, de la Pobla de Claramunt, és denunciada per Margarida Roca del mas Vilella o Roca de la Costa, d'Òdena. Els fets són anteriors al primer cas. Margarida explica que *«un fill ques deia Gaspar y ana ab companyia de Joan Rocha son pare al castell de Odena que anaven a hoir missa y anava bo y sa y gros y al cap de dos o tres hores tornar lo minyó que era de set anys... lo viu tot groc»*. Espantada per l'estat físic del minyó, va fer avisar el metge Pere, de la vila d'Igualada. Després d'haver explorat el malalt, el metge va comentar als pares que no entenia la malaltia i els va aconsellar que anessin a cercar Carulla d'Amorós, que tractava aquests tipus de mals. En Carulla va escoltar el mosso de la casa que el va anar a buscar, i va predir que, segons el mal descrit, el petit no arribaria a viure més enllà de la mitjanit. En efecte, en Gaspar va morir aquella

Fragment del procés judicial

mateixa nit. Abans però, del desgraciat desenllaç, Margarida Roca va demanar a Margarida Vila que anés a veure el seu fill. Vila tenia fama de tenir poder per curar mals físics, cosa que li proporcionava uns ingressos per sobreviure. La gent acostumava a recórrer a certs homes i dones de qui es considerava que tenien poders màgics. I Margarida Roca, desesperada, veia en ella l'última esperança. A Vila li va pregar que fes algun remei o algunes oracions. I així ho va fer. Es va apropar al malalt i «li començà de fer oració aquí a la boca del cor y fent-li oració lo minyó se doblega tant ques feia tocar los genolls a la boca». Vila hi va anar dos dies. El segon, quan estava a punt d'entrar a la casa de Roca, es va aturar perquè va veure la presència del metge a l'interior. Aquesta reacció demostrava el rebuig de la major part de la societat envers aquestes dones que feien ungüents, oracions... Al cap d'uns quants dies, quan Gaspar ja havia estat enterrat, va tornar a casa d'en Roca. Quan estaven a la porta de la casa, Vila li va dir a en Roca que el seu fill havia mort perquè havia estat embruixat

i que a l'entorn d'Igualada hi havia 22 bruixes i 1 bruixot. Margarida Roca només va respondre «cremar les a totes». Més endavant Roca reconeix la fama d'oracionera, fetillera i bruixa.

La constatació de l'inici de la causa judicial no suposava necessàriament que acabés amb condemna a mort, ni encara menys amb execucions efectives sobre les dues dones. La sentència no consta en el judici, ni tampoc apareix l'execució en el llibre d'òbits de la parròquia de la Pobla de Claramunt. Potser van arribar a patir tortures, però si hagués estat així, segurament hagués constatat el fet en el mateix procés judicial, cosa que no es produeix. Si la base de l'acusació no era ferma i els testimonis resultaven poc sòlids, les encausades eren posades en llibertat.

El diable era la causa de tots els mals. Per escampar-los se servia de les bruixes i els bruixots, que ocasionaven, a instigació seva, les pedregades, les sequeres, les malalties, la mortalitat infantil i tot el mal que experimentava la societat cristiana.

BIBLIOGRAFIA

ALBERCH, R.: *Històries de Catalunya (bruixes, capellans i bandolers)*. Girona: CCG Edicions, 2003.

ALCOBERRO I PERICAY, A.: «La cacera de bruixes a Europa», dins de *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2007.

ALCOBERRO, A.; SAROBE, R.: «Els defensors de les bruixes. La fi de la cacera a Catalunya», dins de *Per bruixa i metzinera...*, cit.

BADA, JOAN: «La Inquisició i la cacera de bruixes a Catalunya», dins de *Per bruixa i metzinera...*, cit.

CARNER I BORRÀS, ANTONI: *Història de la prostitució, la brui-xeria i els mals costums a Igualada (De l'any 1350 al 1956)*. Igualada, 1980.

FERNÁNDEZ TERRICABRES, IGNASI: «Les bases ideològiques: la confessionalització i la intolerància religiosa a l'Europa moderna (segles XVI-XVII)», dins de *Per bruixa i metzine-ra...*, cit.

PLADEVALL I FONT, ANTONI: «La cacera de bruixes a Catalunya», dins de *Per bruixa i metzinera...*, cit.

SERRA I PUIG, EVA: «Les bases materials: la crisi del segle XVII», dins de *Per bruixa i metzinera...*, cit.

VINYOLES VIDAL, TERESA: «Metgesses, llevadores, fetilleres, fascinadores...: bruixes a l'edat mitjana», dins de *Per bruixa i metzinera...*, cit.

XAVIER JORBA I SERRA (Igualada, 1965) és llicenciat en Geografia i Història en l'especialitat d'Història Moderna. És professor d'Història a l'Acadèmia Igualada, i membre vocal de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics de l'IEC.